

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS
TA’LIM VAZIRLIGI**

URGANCH DAVLAT UNIVERSITETI

ILM SARCHASHMALARI

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining FILOLOGIYA, FALSAFA, FIZIKA-MATEMATIKA hamda PEDAGOGIKA fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrdir.

5.2021

**научно-теоритический методический журнал
Издаётся с 2001 года**

Urganch – 2021

“ILM SARCHASHMALARI” ilmiy-nazariy, metodik jurnal

Bosh muharrir dotsent **Ro‘zimboy YO‘LDOSHEV**

	TAHRIR HAY’ATI:
JURNAL 2001-YILDAN CHIQA BOSHLAGAN	ABDULLAYEV Bahrom, fizika-matematika fanlari doktori, ABDULLAYEV Ikrom, biologiya fanlari doktori, professor, ABDULLAYEV Ilyos, iqtisod fanlari doktori, ABDULLAYEV Ravshanbek, tibbiyot fanlari doktori, professor, ABDULLAYEV O‘tkir, tarix fanlari doktori, ANNAMURATOVA Svetlana, pedagogika fanlari doktori, professor, BERDIMUROTOVA Alima, falsafa fanlari doktori, professor, DAVLETOV Sanjarbek, tarix fanlari doktori, DO‘SCHONOV Tangribergan, iqtisod fanlari doktori, professor, ERMETOVA Jamila, filologiya fanlari nomzodi, dotsent, HAJIYEVA Maqsuda, falsafa fanlari doktori, IBRAGIMOV Zafar, fizika-matematika fanlari nomzodi, IMOMQULOV Sevdior, fizika-matematika fanlari doktori, JO‘RAYEV Mamatqul, filologiya fanlari doktori, professor, JUMANIYAZOV Maqsud, texnika fanlari doktori, professor, JUMANIYOZOV Otaboy, filologiya fanlari nomzodi, professor, KALANDAROV Aybek, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (mas’ul kotib), NAVRUZOV Qurolboy, fizika-matematika fanlari doktori, professor, OLLAMOV Yarash, yuriduk fanlari nomzodi, dotsent, OTAMURODOV Sa’dulla, falsafa fanlari doktori, professor, PRIMOV Azamat, filologiya fanlari nomzodi, dotsent, QUTLIYEV Uchqun, fizika-matematika fanlari doktori, professor, RO‘ZIMBOYEV Safarboy, filologiya fanlari doktori, professor, RO‘ZIYEV Erkinboy, pedagogika fanlari doktori, professor, SADULLAYEV Azimboy, fizika-matematika fanlari doktori, akademik, SADULLAYEVA Nilufar Azimovna, filologiya fanlari doktori, SAGDULLAYEV Anatoliy, tarix fanlari doktori, professor, SALAYEV San’atbek, iqtisod fanlari doktori, professor, SALAYEVA Muxabbat Soburovna, pedagogika fanlari doktori, SATIPOV G‘oipnazar, qishloq xo‘jalik fanlari doktori, professor, XODJANIYOZOV Sardor, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (bosh muharrir o‘rinbosari), YOQUBOV Jamoliddin, filologiya fanlari doktori, professor, O‘ROZBOYEV Abdulla, filologiya fanlari doktori, O‘ROZBOYEV G‘ayrat, fizika-matematika fanlari doktori, G‘AYIPOV Dilshod, filologiya fanlari nomzodi, dotsent.
JURNAL OYDA BIR MARTA NASHR QILINADI	
2021 5(167)	

MUASSIS: Urganch davlat universiteti. Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyala agentligida 2020-yil 11-noyabrda ro‘yxatdan o‘tgan. **GUVOHNOMA № 1131.**

MUNDARIJA

FIZIKA-MATEMATIKA

Саидов Амин Сафарбаевич, Усмонов Шукрулло Негматович, Асатова Умида Пулатовна, Жоббаров Жўрабек Жуманазар ўғли, Исмаилов Шавкат Кузиевич. Нанокристаллические структуры в полупроводниковых твердых растворах $(\text{GaAs})_{1-x}(\text{ZnSe})_x$ и $\text{Ge}_{1-y}\text{Sn}_y$	3
Khayitova Khilola. Spectrum and Resolvent of the Friedrichs Model with Rank 3 Perturbation.....	7
Seytov Shavkat Jumaboyevich, Obidjonov Islombek Nuriddinxo'ja o'g'li. Coexistence Chaotic Behaviors on the Evolution of Populations of the Biological Systems Modeling by Three Dimensional Quadratic Mappings.....	14
Rakhimov Ilkham Davronbekovich. A Generalized (G'/G) – Expansion Method for the Non-Linear Schrodinger Equation with Self Consistent Sources.....	18
Абидов Одилжон Салахович. Фазовий тасаввурни ривожлантиришда чизма геометриядан масалалар ечишнинг ўрни.....	24

FALSAFA

Мухаммадиева Олия Нарзуллаевна. Оилавий муносабатларнинг барпо этилишида томонларнинг алоҳида роли, шарқона қарашлар ва урф-одатлар нигоҳида.....	27
Ибрагимовна Найира Анваровна. Экологик ҳавфсизликни таъминлашнинг ижтимоий-фалсафий таҳлили.....	30
Жураев Бобомурод Тожиевич. Сомонийлар даври мутафаккирларининг фалсафий-ижтимоий қарашларида таълим ва тарбия масалалари.....	33
Karimova Dilfuza Abduqayumovna. Yoshlarning zamonaviy madaniy qiyofasini shakllantirish masalalari.....	37

TILSHUNOSLIK

Эгамназарова Дурдона Шухратиллаевна. Экспрессивлик категориясининг ёндаш ҳодисалар билан алоқаси масалалари.....	40
Атаджанова Нодирабегим Насимхўжа қизи. Ижтимоий гуруҳга мансублик феномени – тилшунос-лик объекти сифатида.....	45
Жумаев Турсунали. Фонетик реликтивлик ва унинг ўрганилиши масаласи.....	50
Umirzakov Qodirjon Toyirjonovich, Yusupov Odiljon Rasulovich. Kompyuter lingvistikasi va internet tar- mog'ida tilshunoslikning o'rni va roli.....	54
Мухтарова Шахноза Файзуллаевна. Родовые отношения слов (гипонимии).....	57
Мусурманкулова Мадина Носировна. Формирование сопоставительно-диалектологической компе- тенции.....	60

ADABIYOTSHUNOSLIK

Sabirova Zebo Zokirovna. Ramziy-poetik obrazning badiiy-estetik yangilanishi.....	66
Турдиев Жаҳонгир Зафариддин ўғли. “Меърожнома” асарининг Истанбул нусхаси ва унинг матн компонентлари.....	70
Ҳакимжонова Раъно. Заҳириддин Муҳаммад Бобур лирикасида ижтимоий мотивлар.....	73
Искандарова Нодира Баҳромбековна. Қиёсий адабиётшунослик тизимида таржима.....	76
Гадоева Мавлюда Ибрагимовна. Алишер Навоий ғазалларининг инглизча ва русча таржимасида соматизмларнинг ифодаланиши.....	80

PEDAGOGIKA

Ахмадов Олимжон Шодмонович. Бухоро амирлигида янги усул мактаблари фаолияти. Ютуқлари ва муаммолар.....	85
Қодиров Олим Одилович. Умумтаълим мактаблари инглиз тили дарсларида тил кўникмаларини ривожлантириш.....	88
Қаршиева Дилбар Эшпўлатовна. Малакавий амалиёт педагогик касбий компетенцияларни шакл- лантириш омили сифатида.....	92
Polvonov Xudaybergan, Eshchanov Erkabay, Ataniyazov Otaniyoz. Organik kimyo kursining “alkenlar” mavzusini o'qitishda grafik organayzerlardan foydalanish.....	95
Ахмедова Махлиё Тоштемировна. Она тилини ўқитишда сўзларни образли ифодалашнинг билиш жараёнидаги тавсифи хусусида.....	99

Abdullayeva Surayyo Babojonovna. Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarining kitobxonlik salohiyatini oshirishda nasriy asarlarni oqitish usullarining o'rni.....	103
Мусурмонова Шахло Илхомовна. Бошланғич синф ўқувчиларига экологик тарбия беришда миллий кадриятларнинг ўрни.....	107
Халмухамедова Махбуба Аслановна. Талабаларда нақшбандия тариқати воситасида касбий компетентликни ўқув жараёнида такомиллаштириш технологиясининг ўрни.....	109
Абдиримова Интизор Комиловна. Лойиҳалаш фаолиятининг ташкилий усул ва воситалари.....	112
Турсунова Шахноза Бердикуловна. Методы и игры в преподавании русского языка.....	115
Рахматова Саодат Амракуловна. Компетентный подход обучения иностранным языкам на психолингвистической основе.....	118
Абдуллаева Розанна Мирзатуллаевна. Аспекты профессионально-ориентированного подхода к обучению русскому языку в медицинском вузе.....	120
Юсупова Татьяна Эдуардовна, Ахмедов Бахтиёр Юсупович. О видах компетенций, формирующих при обучении студентов русскому языку навыки и умения профессионального речевого общения.....	123
Atajonova Malohat Ilkhamovna, Mirzayeva Lola Shermat qizi, Ortiqboeva Sabohat Qudratovna. Improving Communicative Language Skills through Role Playing Activity.....	125
Kadirova Feruza Xikmatullaevna. The Usage of Web Technologies as Social Network (Facebook) in Teaching a Foreign Language to Adults.....	128
Atadjanova Muxayyoxon Axmadjonovna. Integrated Approaches of Teaching Writing in English Lessons.....	131

JURNALISTIKA

Дадаханова Марғуба. Ўзбекистонда худудий телеканалларнинг ташкил қилиниши.....	134
---	-----

ILMIY AXBOROT

Исамутдинов Равшан Рахмонович. “Хавфсиз маҳалла” концепциясини жорий қилишда “хавфсиз кўча” мезонининг ўрни ва роли.....	138
Jumaniyazov Atabay, Xodjayeva Gulshod Baxadirovna. “Onlayn” so‘zi tavsifi.....	143
Babajanova Umida Bahadirovna. Ingliz tilida tibbiy atamalar qo‘llanilishining o‘ziga xosligi.....	146
Жўраева Рамзия. Муқимий асарларида қўлланган “тил” лексемасининг семантик хусусиятлари.....	148
Асрнова Мохигул Мусабоевна. Ўзбек ва инглиз сиёсий нутқларида паремияларнинг когнитив-дискурсив хусусиятлари.....	151
Hamroyeva Maftuna Rasulovna. Antroponimlarning badiiyati.....	154
Раджапова Феруза Абдуллаевна. Сухбатларда ижодкор адабий қарашлари.....	157
Nematova Nargiza Azimovna. Tarjimashunoslikda Mark Tven asarlarining o‘ziga xos xususiyatlari.....	159
Xudorberdieva Gulasal Shuxratovna, Adilova Shaxnoza Rahimovna. Joan Roulingning asarlaridagi sehrli olamning dinamikasi.....	162
Сайидова Гулрух. Ўзбек шоирлари ижодида ўхшатишларнинг ўрни.....	164
Qo‘chqorova Mahina Xojimurodovna. Xudoyberdi To‘xtaboyev uslubining namoyon bo‘lishida folklorining o‘rni.....	167
Пирназарова Манзура. Омон Матжон шеърятига доир.....	169
Normurodov Oybek Berdimurod o‘g‘li. Usmon Azim ijodida ijroviy lirikaning o‘rni.....	172
Атажанов Сарвар. Эркин Самандар шеърятига стилизация усули.....	175
Ражабов Фахриддин Тошпўлотович. Нуроталик тожикзабон ижодкорлар ҳақида мулоҳазалар.....	179
Гудзина Виктория Анатольевна. Образ узбекской женщины в лирической системе Зульфийи.....	183
Тоирова Дилфуза Файзуллаевна. Аспекты взглядов Стендаля в произведениях о «Свободе и счастье».....	186
Zamilova Rimma Ramilevna. Features of the Development of Students' Mental Activity in the Educational Process.....	188
Zokirova Shirin Irgashevna. Methods of Teaching Technical Terms in English.....	191

TANQID VA TAQRIZ

Исмаилов Исҳақжон. Арузга қайтиш. Ютуқ ва камчиликлар.....	194
---	-----

FANIMIZ ZAHMATKASHLARI

Илҳом Атажанов – 60 ёшда!	197
--	-----

**Sabirova Zebo Zokirovna (Alisher Navoiy nomidagi
ToshDO‘TAU Tarjima nazariyasi va amaliyoti kafedrası o‘qituvchisi)
RAMZIY-POETIK OBRAZNING BADIY-ESTETIK YANGILANISHI**

Annotatsiya. Ushbu maqolada istiqlol davri o‘zbek she‘riyatida ramziy-poetik obrazning badiiy-estetik yangilanishi haqida so‘z boradi. She‘riy tafakkur mohiyatiga nazar soladigan bo‘lsak, u ijodkor tomonidan qayta idrok etiladi, so‘z orqali turli ma‘no tovlanishlari kasb etadi, yuksaladi. Badiiy kontekstda so‘z obrazga aylanar ekan, uning ko‘chma ma‘nolari, so‘zning so‘z bilan o‘zaro munosabati orqali o‘zgacha qiyofa kasb etadi. Poetik obraz taraqqiyotini kuzatsangiz, u o‘zida ijtimoiy taraqqiyot bosqichlari, ma‘naviy-adabiy, ruhoniy tafakkur ehtiyojlari bilan uyg‘unlikka kirishadi.

Аннотация. Статья посвящена художественно-эстетическому обновлению символического поэтического образа в узбекской поэзии периода независимости. Если мы посмотрим на суть поэтического мышления, то заметим, что оно переосмыслено творцом, через слова оно приобретает разные значения, оно растёт. По мере того, как слово становится изображением в художественном контексте, его переносные значения приобретают другое значение в зависимости от способа взаимодействия слова со словом. Если посмотреть на развитие поэтического образа, то видим, что он гармонирует с этапами общественного развития, потребностями духовно-литературного, духовного мышления.

Annotation. This article deals with the artistic and aesthetic renewal of the symbolic poetic image in the Uzbek poetry of the independence period. If we look at the essence of poetic thinking, it is re-perceived by the creator, it acquires different meanings through words, it rises. As the word becomes an image in an artistic context, its figurative meanings take on a different meaning through the way the word interacts with the word. If you look at the development of the poetic image, it is in harmony with the stages of social development, the needs of spiritual and literary, spiritual thinking.

Kalit so‘zlar: badiiy adabiyot, badiiy tafakkur, obraz, ramz, ramziylik, mif, mifologiya, she‘r, uslub, estetik yangilanish.

Ключевые слова: фантастика, художественное мышление, образ, символизм, символизм, миф, мифология, поэзия, стиль, эстетическое обновление.

Key words: fiction, artistic thinking, image, symbol, symbolism, myth, mythology, poetry, style, aesthetic renewal.

Badiiy ijod jarayoni so‘zning aralashuviz yuzaga chiqmaydi. “Bo‘l!” so‘zi yangraganidan buyon inson bu olamni asta-sekin taniy boshladi, kechani kunduzdan, issiqni sovuqdan, yaxshini yomondan farqlab, o‘ziga tegishli bo‘lgan hududlarni chegaraladi va zabt etdi. Fanga, tabiat va uning tuzilishi, samo qonuniyatlariga qiziqdi, ilm egalladi; dunyoning yaralishi haqida afsonalar to‘qidi va ishondi. Qilgan ishlarini qoldirish uchun toshlarga rasm chizdi, o‘zi haqida kitoblar bitdi. Zamonning ildamlashuvi ortgani sari inson ehtiyojlari orta bordi, shu bilan birga, ichda bo‘sh joy ortib qolaverdi. Bu joyni badiiy ijod – adabiyot bilan, so‘z bilan to‘ldirishning imkoni bor edi, xolos. Qaradiki, imkoniyatlari chegaralanishi insonda umidsizlik, tushkunlik alomatlari orta borishiga sabab bo‘ldi. Shunda u: “Nima uchun yaraldim?” – degan savol bilan yashay boshladi. Savolga javobni esa ichidan ich olamidangina izladi va san‘at orqali bayon qildi.

San‘at – tuyg‘u hosilasi. Tuyg‘usiz yozilgan san‘at asari eshiksiz va tuynuksiz qasrga o‘xshaydi. Bu qasrdan boshpana izlamoq o‘z ismini ma‘no mazmunini anglab yetmagan va jon taslim etayotgan kishi holatini eslatadi. U foni dunyoda yelib-yugurib nima topdi? G‘alati tasavvurlar quyuni ko‘ngilni to‘zg‘itib yuboradi. Endi tasavvur idrokka “chang soladi” va o‘sha eshiksiz-u tuynuksiz qasr devoridan eshik ochadi. Tuyg‘usiz tasavvur sari yo‘l yo‘q. Tasavurning bor bo‘yini uyg‘unlashtirish uchun tasvir halqasini uzguvchi yechim zarur. Bu kuch idrok yoxud zakovot quvvatidandir. Mohiyat ana shu quvvatdan so‘ng shaffoflashadi. Tasavvurni yangilamay turib, so‘zni yangilab bo‘lmaydi. Yangilangan tasavvur mahsuli sifatida insho qilingan badiiy asar tafakkur mevasidir.

She‘rni adabiyotning erka qizi, desak arziydi. Shoir she‘r bitar ekan, unga bor dardi-yu hasratlarini, shodligi-yu quvonchini, yaxshi va yomon kunlarini to‘kib soladi. Har bir davrning o‘ziga xos va mos bo‘lgan shunday muhiti bo‘ladiki, shu muhit o‘sha kunning ertasi uchun ko‘zgu vazifasini o‘taydi. Ijodkor ahlining zalvorli va bebaholik yuki uning bitgan va bitajak asarlarida namoyon bo‘ladi. Har bir shoir-

ning o'z aylana chegarasi borki, shu doirada u bir qadam ham chiqmaydi. Agar bu muvozanat buzilsa, yerning o'z o'qidan chiqqanchalik daxshatli bo'lmasa-da, shoirning dunyosiga katta ta'sir etadi. O'z olamiga – sehirli dunyosiga ega bo'lgan shunday she'r shaydosi bo'lgan Faxriyor ijod dunyosi bir qadar murakkabki, hatto, biroz tushunish qiyin, desak ham bo'ladi.

Faxriyor ijodi bo'yicha ijodkor N.Eshonqul,¹ adabiyotshunos Q.Yo'ldoshev,² A.Hayitov,³ Sh.Turdimov,⁴ M.Yo'ldosheva⁵ kabi bir qator adabiyotshunoslar izlanishlar olib borganlar, shoir she'riyatini tahlilga tortganlar. Shoir she'rlarida ruhiyat tasviri jozibali va aniq, ravon tasvirlanadi, shoirning ijod dunyosiga bexosdan ravona bo'lasan kishi.

Inson barcha qarashlarini jamlagan holda ularni adabiyot orqali tushuna boshladi. Adabiyotda miflarni o'rganuvchi mifologiya sohasi borki, u o'zida barcha ilmiy, diniy, falsafaiy, tarixiy hamda badiiy qarashlarini mujassamlashtirgan sinkterik hodisadir. Mifologiya folklor, yozma adabiyot, san'at va ma'naviy qadriyatlarning shakllanishi uchun ilk zamin vazifasini o'tagan. Ramzlarga tayangan holda obraz yaratar ekan, mifologik obrazlar xalq og'zaki badiiy ijodiyoti, yozma adabiyot va san'at asarlaridagi mifologik negizga ega bo'lgan asotiriy personajlarni asos qilib oldi. Mifologik obrazlar muayyan voqea va hodisalarning jonlantirilgan timsoliy ifodasi bo'lib, voqelikning mohiyatini metoforik, ramziy va istoraviy holatda o'ziga ko'chiradi va uning shakliy ifodasi sanaladi.

Faxriyorning "Yoziq" (ovoz chiqarib o'qilmaslik sharti bilan) she'rini o'qirkan, she'rning sarlavhasi o'yg'a toldiradi: "Yoziq". O'tmishnig yozig'imi, balki tarix haqida kelajak chiqarmoqchi bo'lgan xulosalarmi? Yoki insoniyat peshonasiga yozilgan yoziqmi? She'rning jozibasi shundaki, unga qadimgi g'arb va sharq xalqlarining dunyoning yaralishi, kashfiyotlar, istilolar qilgan hukmdorlardan boshlab, ular haqida yaratilgan miflar-u afsonalar singgigan. "Vaqt" she'rni tartibga solib turgan mezon sifatida keladi. Chunki vaqt hamma narsaning boshlanishi va zavolidir.

*Gulning kosasiga quyib ichar Vaqt
meni limmo-lim.*

*Jonim qurbaqaga aylanadi:
VAQQ!*

She'r shunday boshlanadi. Faxriyor she'r mavzusining tagida nima uchun qavs ichida shart qo'ydi? She'rni o'qirkansiz, tushunmaysiz. Ikkinchi o'qishda aql ishga tushadi. She'rda ifodaning og'ir kelishi, obrazlarga yuklangan ma'noning ramziy tilini uqish istagi, avval, qiynaydi, sehrlaydi, keyin tushuntiradi. Tasvirda kelayotgan qahramonlarni lirik qahramon tuyg'ulari, qayg'ulari bilan uyg'unligini his qilib, ularni anglay boshlaydi kishi.

She'rni o'qirkansiz, insoniyat tamadduniga ilk qadam qo'ygan Odam Ato va Momo Havo bilan bog'liq voqealar, payg'ambarlar haqidagi hodisalar, dunyoning yaralishi, tarix va dunyoga kelishining o'zi bir tarix bo'lgan shaxslar, ularning hayotidagi butun odamizodga saboq bo'larli darajada e'tiborga molik voqeotlar go'zal ifodalar bilan keladi. Inson ongida sodir bo'layotgan turli xildagi kechinmalar falsafiy tus olib, shoir so'zi bilan qayta ishlanadi va she'r bo'lib yaraladi.

Jumladan, qadim yunon afsonalaridan "Dedal va Ikar" afsonasi, ilohlar, Sulaymon payg'ambar va Ibrohim payg'ambar, Namrud hikoyati, shu merlarning "Bilgamish" haqida dostoni, Zardusht haqida rivoyatga ishora, "Shohnoma" dostoni qahramonlaridan Jamshid, Zahhok, tarixiy shaxslardan tarixchi Tabariy, faylasuf Aflotun hamda rassom Van Gog⁶ haqidagi voqea va rivoyatlarga ishora qiladi. Kuchli bilimiga, salohiyatiga ega bo'lmagan she'rxon birinchi o'qishda she'r mazmunini anglamaydi, she'rning mantig'ini topolmaydi. Yoki mana bu she'rni ko'ring:

*suvga sho'ng'iyotib
umid
istak
g'urur
barini*

¹ Eshonqulov N. Tasavvurga dosh bersang bo'ldi. "Geometrik bahor" kitobiga so'ng so'z. 2004, "Izlam" kitobiga taqriz, 2018.

² Yo'ldoshev Q. Noziklashuv jarayoni. "Yoshlik", 2014, 10-son.

³ Hayitov A. 90-yillar o'zbek lirikasida an'ana va shakliy izlanishlar. F.f.n... diss avtoreferat., Toshkent, 2004.

⁴ Turdimov Sh. "Vaqtsizlikka" erkin muxammas. "Izlam" to'plamiga so'zboshi. 2017.

⁵ Yo'ldosheva M. Yangilanish manguligi. T., "Adib", 2011.

⁶ Faxriyor. Izlam. T., Akademnashr, 2017, 251-bet.

*yechib qodiradi qirg'iqda
g'avvos
faqat lungi¹day
yechmas vataniga muhabbatini
uyat joylarini berkitib turar
vatanga muhabbati*

She'r "G'avvos" deb nomlanadi. Ammo tub mohiyatini anglasangiz, Vatanga bo'lgan muhabbat ifodasi. Vatan talqinlari, insonning ona yurtga bo'lgan munosabati barcha shoirlar ijodida har xil ifodalarda uchraydi. Ammo Faxriyor she'ridagi bu ifoda, soddagina obraz bilan she'rxon ko'z oldida Vatan – har bir inson uchun or-nomus, iffat belgisi ekanligi yangicha aks ettirilgan. Qaysidir bir musofir Vatandan uzoqda, azobda o'tgan kunlarning birida shunday degan ekan: "Bu dunyoda ikkita eng dahshatli azob bor: biri – vijdon azobi; ikkinchisi – sog'inch azobi. Bularning har ikkalasi shu damda meni azoblamoqda". Shoirning biz keltirgan she'ri Vatanga muhabbatning go'zal ifodasi desak, arziqli.

"She'r – boshqacha yo'lda izhor qilib bo'lmaydigan dardchil tuyg'u. U ijtimoiy havaslar daxl qilmaydigan havodan nafas oladi. Haqiqiy adabiyot darddan yaralgan, dardni kuylagan, biroq go'zallikka aylangan olam",² – deydi olim. Armonga aylangan muhabbat odamni ijodkorga aylantiradi. Faxriyor ijodida muhabbat iztiroblari o'zgacha talqinda aks etadi. So'z o'yini, satrlar qofiyalanishi shoirning obraz yaratishdagi o'ziga xos jihatlarini ochib beradi. Soya (Niqtagin, siqtagin, urun ming, Soya to'kilmaydi, sinmaydi; Soya umidlarning arvohi, Arvohlarning kuni bitmaydi), *vaqt* (Vaqt umrni so'z qilib elar; Vaqt malham bo'lolmas vaqt o'tgan sari Ichingni kemirar – G'amingni yemas), *tush* (Tushlaringni qiblaga o'nglab Yukunmoqqa joy hozirladim; Endi tushlaring – nomahram, Seniki emasman tushungin, Na Majnunman va na bir Bahrom), *ko'ngil* (Ko'ngil tugat, sen tugamaysan, Xor vujudga buyuk bir zorlik Osmonlarni qoplaydi yoysam), *ko'z yosh* (Ko'zyosh gulni izlab yuradi Har qadami gursillar – bizlik), *tuyg'u* (Yurak suzmog'iga tuyg'ular sayoz, Endigi tuyg'ular tizdan oshmaydi), *shamol, turli shakllar* "Geometrik bahor" she'rida, oy "Ayolg'u" dostonida, *kun va tun, baxt* kabi obrazlarning ramziy, falsafiy ifodalar bilan keltirib, ularga yangicha ma'nolar berilganligini, she'rning badiiy-estetik darajasi oshirilishiga xizmat qilganligini anglash mumkin.

Faxriyor ijodida qofiyalanishning o'zgacha talqinlarini ham ko'rishimiz mumkin. Masalan:

Topib berolmaslik sevgiga qismat:

na senlana oldi u, na menlana.

Na manfiylandi u va na u musbat-

landi, na bo'ylandi va na enlandi. (Faxriyor. Izlam. 33-bet)

She'rda birinchi satr kelgan "qismat" so'ziga qofiya sifatida tanlangan uchinchi qatordagi "musbat" so'zining o'zak qismi qofiya sifatida qoldirilib, qo'shimchalar kelgan qismi keyingi qatorga bo'lib o'tkazilgan. Bu bilan qatorlarni tashkil etuvchi bo'g'inlar soni tenglanib, qofiya holati ham saqlangan. She'rni o'qishda hech qanday g'alizlik kuzatilmaydi. Boshqa bir sherda esa ayni holatni so'zlarni bo'g'in ko'chirish orqali emas, so'zning davomi sifatida kelishini ko'rish mumkin:

Tomib bo'lgan ko'z yoshlaringning –

soyasi muallaq. Inmaydi.

Niqtagin, siqtagin, urin ming

Soya to'kilmaydi sinmaydi. (Faxriyor. Izlam. 18-bet)

Zamonamiz adabiyotining bir qanoti – she'riyatida Faxriyor ijodining ahamiyati shundaki, mazmun shaklni, shakl mazmunni to'yintiradi. Shaklga mazmundan kam ma'no yuklamaydi. shoir go'yo she'rning rasmini chizadi. Ammo so'zlar bilan chizilgan rasmni ko'rasiz unda. Rassom bu tasvirni ranglar bilan berolmas, shoir esa so'z bilan ham rasm chizadi, ham she'r yozadi go'yo:

turnalar

bahorni

boshlab

keladi

sangijumonga,

changitib...

bilan

¹ lungi – (f), bel va songa o'raluvchi mato parchasi.

² Yo'ldoshev Q. Yoniq so'z. Toshkent, "Yangi asr avlodi", 2006, 512-bet.

bulutlar

osmonni (Faxriyor. Izlam. 105-bet)

She'ning shakliga qaragan she'rxon uchib borayotgan turnalarni ko'radi va she'rni o'qib, qushlarning ovozini eshitadi. Shoirning mahorati shunda ko'rinadiki, turnalarning uchbburchak shakldagi galasining markaziga Sangijumonni – bolaligi va tasavvurini birinchi marta xayol dunyosiga boshlagan qishlog'ini qo'yadi. Go'yo bandning butun qismi shoirning o'zi, qishlog'i xotiralari uning hayotini boshlab borayotgan sardor turna: u juda kuchli va baquvvat bo'lib, yo'nalishni aniq oladi, boshqalari esa uning ortidan itoatkorona ergashadi. Toki galaboshi adashtirmaydi.

She'ning boshini tepadan pastga qarab o'qiysiz, ammo yarmidan keyin pastki qatordan tepaga, markaz – Sangijumonga qarab o'qiysiz. Turnalar galasini kuzatadigan bo'lsak, bosh turnaning har ikki tomonida qatorasiga joylashgan boshqa turnalar harakati markaz turnaga tomon bo'ladi, xuddi shoir qayda bo'lmasin, uni doim Sangijumon boshlayotgandek, chorlayotgandek.

She'ning davomini o'qirkansiz, turnalar galasi shaklini o'zgartirib boradi: goh tepaga, goh yon tomonga, keyin esa pastga tomon yo'nalish oladi. Shoir har bir shaklga alohida ma'no yuklab, bahor ketishidan va qaytishigacha bo'lgan muddatni aks ettiradi.

Shoir ijodiga e'tibor bersangiz, so'zlarga yuklangan vazifa, she'r tili obrazlar va ramzlarning ifoda usuli o'zgachaligi bilan ajralib turadi. XX asr – bu mukammal texnik ma'lumotlar vositasida bunyod yetilgan so'z saltanati. So'z borgan sari narsalarning asl qiymatidan uzoqlashib, mustaqil ma'no kasb etayotir (L.Andresv), deganda adabiyotshunos adashmagan edi. Endi she'rda so'zlar tuyg'udan ko'ra ko'proq fikr tashiydi, o'quvchini fikrlashga majbur qiladi.

Suyak surar... taqdir ham.

Va yoki: *Xudo bilan mening oramga*

Suqilib turadi doim birovlar. (Faxriyor. Izlam. 236-bet)

Biz yuqorida insonning taqdir bitigi oldida ojiz ekanligini aytgandik Shoirning bu satrlarida ayni inson umri davomida abadiyat qonuniga itoat qilgan holda yashashi, peshonaga bitilganday bo'lishining hech o'zgarishlarsiz ro'yobga oshishini anglatadi. Oqimga qarshi suzib bo'lmaydi, suzish yo'qlik bilan barobar. Agar insonga yangi yo'l kerak bo'lsa, oqim bilan birgalikda borishi va uning yo'nalishini o'zgartirishi kerak. Xuddi shoirlardek! Shoirlarning, ayniqsa, bugungi modern shoirlarining she'rlari hech qolipga sig'masligi bilan o'z yo'nalishiga ega. Ularning bugungacha bo'lgan shoirlarning ijodidan o'zgachaligi ham so'z va ifoda uslubining hech qaysi qolipga sig'masligidadir.

Faxriyorning “Ko'ngil bu kecha ham uyda yotmadi”, “Daraxt bargi bilan yozar shukur oyatin”, “Manglayingdan sudrab o'tar yillar cho'pon tayog'in...”kabi bir qatordangina iborat bandli she'rlarida va yoki:

dan

Vaqt ayirar hamma narsa

ni. (Faxriyor. Izlam. 236-bet)

kabi satrlarini o'qirkansiz, Yaratgan va inson, inson va vaqt, vaqt va taqdir uyg'unligi har doim birini taqazo qilishini, biri boshqasi bilan aloqada ekanligini anglashimiz mumkin. Bugungi zamonaviy – modern she'riyatning ham jozibasi va vazifasi ancha zavorli bo'lib, teran takakkur talab qiladi. “Modernizm, – deydi adabiyotshunos olim Q.Yo'ldoshev, – “klassik falsafadagi san'atga real voqelikning in'ikosiy tarzida qarashdan voz kechib, borliqqa qat'iy bog'lanib qolish san'atkorni cheklab qo'yadi, u o'z o'y-u xayollari bilan voqelikdan tashqarida turganida ko'proq ijodiy imkoniyatga ega bo'ladi”¹.

Devonaning chorig'iday

yirtildi tushlarim kiyilaverib.

Tushlar yirtig'idan

to'kilib boradi kun-bakun

seni ko'rmoq umidi.

(Faxriyor. Izlam. 236-bet)

Tush takror ko'rilishi mumkin. Bu takror esa hikmatday tuyuladi. Oshiq yor ko'yida devona. Devonaning esa yurar yo'li ko'p. Shoir oshiq ko'ngilni devonaga mengzaydiki, devonaning kiyilaverib, yurilaverib ilma teshik bo'lgan chorig'iday eskirgan – yirtilgan tush – yagona ilinj. Ammo u o'ng emas, uning o'ngga aylanishi haqidagi umid esa ana shu yirtilgan joyidan tushib ketyapti.

Shoir she'r bitarkan, xayoliga kelganini emas, anglab, his qilganini yozadi. Faxriyor ijodida turli kayfiyatdagi she'rlar alohida o'rin egallaydi. She'rdagi tashbehtar (sensiragan sog'inch, ko'r saodat, ko'z

¹ Yo'ldoshev Q. Модернизм: илдиз, моҳият ва белгилар. “Гулистон”, 2014, 9-сон.

yosh soyasi, farrosh shamol, muazzin xazon, ibodat qilayotgan yaproqlar), qofiyalarning o'zgachaligi (o'tolmaydi – o't olmaydi, keladi – elagi, ko'tarsa – o't(ar)sa), so'z va shalk uyg'uligi ("Geometrik bahor"); o'ziga va butun insoniyatga aloqador tushunchalarni yangicha obrazlar bilan keltirishi shoirning o'ziga xos bo'lgan uslubidir.

*hindlar aytmoqchi
daryolar o'z suvin ichmasa hamki
daraxtlar o'z mevasin yemasa hamki
so'z so'zni yesa
hatto shoirni ham yesa o'sha so'z* (Faxriyor. Izlam. 170-bet)

Gulzorda gullarning tarovati, bo'yi turfa xildir. Ularni hidlab, qaysi gul ekanligini ayta olamiz. Shoir va uning she'ri ham xuddi shunday: shoirilar ko'p, ammo so'zning, uslubning, ma'noning, fikr va tuyg'uning takrorlanmasligi bilan she'r shoiriga o'xshaydi. Alohida qiyofa kasb etadi. Yaxshi she'r esa ma'naviy xazinadir. She'r insonning ruhini tarbiyalaydi, unga ozuqa beradi, zero, uning o'zi ruhdan o'sib chiqqan...

She'riy tafakkur mohiyatiga nazar soladigan bo'lsak, u ijodkor tomonidan qayta idrok etiladi, so'z orqali turli ma'no tovlanishlari kasb etadi, yuksaladi. Badiiy kontekstda so'z obrazga aylanar ekan, uning ko'chma ma'nolari, so'zning so'z bilan o'zaro munosabati orqali o'zgacha qiyofa kasb etadi. Poetik obraz taraqqiyotini kuzatsangiz, u o'zida ijtimoiy taraqqiyot bosqichlari, ma'naviy-adabiy, ruhoniylar tafakkur ehtiyojlari bilan uyg'unlikka kirishadi. Faxriyor ijodida ham ayni an'anaviy hamda poetik obrazlar badiiy-estetik tafakkur mahsuli sifatida shoirning poetik g'oyasini, emotsiyasini she'rxonga go'zal ifodalarda etkazib bera olgan. Bu esa shoirning istiqbol davri o'zbek she'riyatini obraz turfaligi bilan boyitib, poetik obrazning inson va voqelikni badiiy o'zlashtirishga ko'mak bera olganligidan dalolatdir.

Турдиев Жаҳонгир Зафариддин ўғли (Тошкент Давлат Ўзбек тили ва адабиёти университети Адабий манбашунослик ва матншунослик кафедраси таянч докторанти; e-mail: jahongirshoh15@mail.ru)
“МЕЪРОЖНОМА” АСАРИНИНГ ИСТАНБУЛ НУСХАСИ ВА УНИНГ МАТН КОМПОНЕНТЛАРИ

Аннотация. Мазкур мақола туркий тилдаги “Меърожнома” асарининг Истанбул нусхаси ва унинг матн компонентларига бағишланган. Ундаги компонентлар матншунослик нуқтаи назаридан таҳлил этилган. “Меърож” Аллоҳ таоло сўнги пайғамбари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламни Қуддуси шарифдан юқорига, яъни Ўзининг ҳузурига кўтаришидир. Шу ҳодисага бағишлаб ёзилган асарлар “Меърожнома” деб аталади. Бунинг сингари асарлар, дастлаб, араб адабиётида яратилди. Кейинчалик. форс ва туркий адабиётда ҳам “Меърожнома”лар мустақил асар сифатида шакллана борди.

Аннотация. Статья посвящена изучению Стамбульской рукописной копии произведения «Мираджнаме» и ее текстовых компонентов. Его компоненты анализируются с текстологической точки зрения. «Мирадж» – это вознесение последнего Пророка Мухаммада (мир ему и благословение Аллаха) из Иерусалима в небеса к Аллаху. Произведения, посвященные этому событию, называются «Мираджнаме». Подобные произведения изначально были созданы в арабской литературе. Позднее в персидской и тюркской литературе «Мираджнаме» сложилось как самостоятельное произведение.

Annotation. This article is dedicated to the study of the Istanbul manuscript copy of “Mirajnama” and its textual components. Its components are analyzed from a textological point of view. “Meraj” is the ascension of the last Prophet Muhammad (peace and blessings of Allah be upon him) from Jerusalem to heaven to Allah. The works dedicated to this event are called “Mirajnama”. Such works were originally created in Arabic literature. Later in Persian and Turkic literature, Mirajnama was formed as an independent work.

Калим сўзлар: компонент, қўлёзма, Меърожнома, матншунослик тадқиқи, таржима, хат-тотлик.

Ключевые слова: компонент, рукопись, Мираджнаме, текстологический анализ, перевод, каллиграфия.

Key words: component, manuscript, Mirajnama, textual analysis, translation, calligraphy.